

Levantei zsidók Brooklynban

Lucette Lagnado *The Man in the White Sharkskin Suit* című könyve egy Nasszer idején Egyiptomból elűzött levantei zsidó családról szól. Izrael 1948-as megalakulása után kezdődött a zsidók kiűzése a muzulmán országokból. Hozzávetőleg nyolcszázezer - egy millió emberről kényszerült emigrációba. Kétharmaduk ma Izraelben él, a többiek szétszóródtak a világ minden részén.

A szerző a Wall Street Journal újságírója. Műve a memoár és a dokumentumregény elemeit vegyíti, a dikciója mégis egységes. Bár a könyv első fele olyan eseményekről, személyekről szól, amelyeket az elbeszélő, aki csak az ötvenes évek közepén született, személyesen nem ismerhetett, mégis a jelenlét illúzióját keltve idézi meg ezt a korszakot is. Majd szinte észrevétlenül tér át a rekonstruált múltból a megélt élmények felidézésére. A narráció domináns szövege annak a kislánynak a hangja, aki Kairó egyik előkelő negyedében született, és nyolc éves koráig egy tágas, sokszobás, erkélyes levantei lakásban élt, ahol minden helységről mindenkire rálátni, az ablakok előtt pedig ott nyüzsög a mediterrán utcai élet, fellahok kínálják friss zöldségeiket, gyümölcsöket.

Az író döntésének, hogy egy család mindennapi életének mikrotörténelmét írja meg egy felnövekvő gyermekszereplő nézőpontjából, természetes következménye, hogy nem ír politikátörténetet, nem foglalkozik a térség történelmi fordulópontjaival, csak azok tükröződésével egy család életében. A narráció, a reflexiók sosem lépnek ki a mindenkori egyidejűség látószögéből, az író így elkerüli a figurák, szokások, szituációk, események utólagos, egy más kor, más kultúra nézőpontjából való értelmezését, amelyet a ma hatvan év körüli tapasztalt amerikai újságíró könnyedén megtehetne. Ehelyett a modern történelmi iskolák szellemében a mindennapi élet eleveenségét élhetjük át, mondhatjuk úgy is, hogy mentalitás-történelmi rekonstrukció részesei leszünk. A figurák, a környezet, a szokások, a családi események a szemünk előtt válnak kelnek életre, önmagukért beszélnek, és az olvasó ítélőképessége, világképe, tapasztalatai függvényében értelmezheti őket.

A jelenlét érzetét keltve rajzolódik ki előttünk Zarifa, az Aleppóból származó apai nagymama alakja, aki már Loulou, az elbeszélő születése előtt meghalt. Ő az apai család karakterét leginkább meghatározó személyiség, a hagyományos asszonyszerep megtestesítője, a szíriai szokások őre és e konyhaművészet utólérhetetlen virtuóza. Egy sokgyerekes nagy családot összetartani, ápolni, gondozni képes asszony, akinek a mozgástere bár csupán a családi otthon és a rokonság, mégis ő az igazodási pont, a hagyományos értékek eleven forrása. Ő neveli a gyermekeket, tartja kordában a férfiakat, karmestere a családnak, és ő ad méltóságot példászerű életével és morális tartásával a családnak. Bár Loulou nem ismerte őt, mégis olyan plaszticitással rekonstruálja az alakját, mintha minden olvasó szemtanúja lenne az életének.

Zarifához hasonló eleveenséggel jeleníti meg az elbeszélő Leon alakját, a házassága előtti életét a kozmopolita Kairóban. Látjuk az elegáns boulevardier-t, aki a legjobb szabóknál, a legkitűnőbb anyagokból varratott hófehér öltönyében a kor egyik ismert bon vivant-ja, sikeres, gazdag üzletember, a hölgyek kedvence. Szót ért arabul az utca emberével, hiszen anyjának, Zarifának ez az anyanyelve, szívesen látott kártyapartner az angol tiszteknek hibátlan modorával, autentikus brit kiejtésével, de társalog franciául és olaszul is. Az elegáns

kávéházak állandó vendége, ahol az ifjú Farouk királynak is mindig fenntartanak egy asztalt, ha az életörömökre vágyó uralkodó megjelenne körükben. Az éjszakai élet, az éjféltor elköltött vacsora, a tánc hajnalig, a szép hölgyek társasága - ezek Leon életének mindennapos elemei. A sabbat azonban szent. A péntek estét mindig anyja asztalánál tölti, a zsinagógában imádkozik, a szent szövegeket, imádságokat a rabbinál is pontosabban ismeri. Minden hangsúlyra figyel, minden hibára felkapja a fejét. Komolyan veszi a vallást, a családot, szoros kapcsolatot ápol kiterjedt rokonságával, a környéken lakó családostestvéreivel.

Zarifa és Leon alakja alkalmas arra, hogy egy közel-keleti, jómódú mediterrán zsidócsalád belső életét megismerjük abban a korszakban, amikor az angol fennhatóság védőernyője alatt ez a világ ezer szállal kötődik Európához, nyitott, kozmopolita, mégis sajátosan egyiptomi. Ezt a rajzot egészíti ki Editnek, Leon menyasszonyának és későbbi feleségének a bemutatása. Ő már korántsem a hagyományos keleti zsidó nagycsaládban nevelkedett. Anyja, Alexandra, gazdag, művelt, francia ajkú alexandriai família tagja, de szabadságra vágyva maga választotta élete párját, és emiatt a család kitagadta. Férje, miután nem kapta meg a remélt hozományt, elhagyta, így Alexandrának egyedül kellett felnevelnie a lányát egy olyan társadalomban, amely nem ad megélhetést egyedül álló nők számára. A rokonságtól kapott morzsákból élnek. Szép ruhákban, elegáns kávéházi teraszokon olesó törökkávét szűrösölve éheznek, a látszatot őrizve. Edit francia iskolába járt, kifinomult, művelt ifjú hölgy, aki jól ismeri a francia irodalmat. Iskoláit befejezve tanítóként dolgozik volt iskolájában, és még az iskolát támogató, nagy befolyású Cattai Pasa híres magánkönyvtárának szentélyébe is bebocsátást nyer, sőt a könyvtár fejlesztésével kapcsolatos teendőkre is bevonják. Leon Lagnado, a gazdag boulevardier szeme megakad a szép fiatal lányon, és feleségül veszi, bár nála tizenhat évvel fiatalabb, szegény, és a közel két méter magas férfihoz képes túlságosan is kicsi. Az esküvői képük is úgy készült, hogy Editet fel kellett állítani egy zsámolyra, hogy Leon válláig érjen.

Edit számára kulturális sokk bekerülni Zarifa házába, keleti szokásai közé. Arabul egy szót sem tud, és eddigi életében nem a hagyományos női szerepre készült. Ettől kezdve ennek az életnek a csöndes és tehetetlen foglya lesz. Szül öt gyermeket, akik közül négy egészségben fel is nő. A férje azonban csalódást okoz számára, Leon ugyanis hamarosan visszatér agglagény életéhez, külön szobában alszik, és hajnalban jár haza. Mindez még Loulou születése előtt történik, hiszen ő a legkisebb, az ötödik gyermek. Amikor ő világra jön, a legidősebb testvére, Suzette már 12 éves.

Loulou ebből az érzékletesen bemutatott kairói világból személyesen alig-alig tapasztalhatott meg valamit, hiszen ő már Nasszer nacionalista pánarab szocializmusába született bele, amikor minden nap eltűnt valami ebből a felső-középosztály számára visszahozhatatlan mediterrán kozmopolita paradicsomból. Minden pusztulásra volt ugyanis ítélve, ami a gyarmati időkre emlékeztetett, az európaias boltok, kávéházak, cukrászsütemények, zene, tánc, bárok, és maguk az európaiak is távoztak a városból. Eközben az antiszemitizmus fellángolt, amelynek újabb és újabb események adtak tápot Izrael megalakulását és az első arab-izraeli háborút követően. Merényletek, zaklatások, szuezi válság, az országból kifosztva menekülő zsidók, ez jutott Loulou életének első nyolc évére. A megjelenített emlékek többsége mégis olyan, mintha apja fénykora óta nem változott volna semmi. Leon sokáig nem engedti közel magához a változásokat, próbál úgy élni, mintha mi sem történt volna. Pedig a legközvetlenebb család tagjai is lassan eltűnnek, a legtöbben Izraelbe mentek, köztük a nagymama, Alexandra is. Ez a csak franciául beszélő, törékeny, kifinomult, semmi gyakorlati dologhoz nem értő asszony némán és magányosan bolyong a kibbuc narancsültetvényének ösvényein, míg utol nem éri a halál.

Az apa pedig egyre halogatja a távozást, míg végül a lehető legszerencsétlenebb pillanatban kell elhagyniuk az otthonukat. Leon egy baleset következtében súlyosan megsérül, és a fájdalmas operáció ellenére is örökre sánta marad, a járás is kinszenvedés számára egész további életében. Loulou is súlyos beteg lesz. Fel nem ismert Hodgkin-kórban szenved. Suzette-et, a legidősebb lányt pedig alig tudják kimenteni a börtönből, ahová koholt vádakkal, szándékos hatósági zaklatás és megalázás okán került.

Végül betegen, minden vagyonuktól megfosztva, megalázva, megfélemlítve indulnak útnak 1962-ben. A hontalan menekültek átmeneti szállása, elosztóhelye Franciaország. Párizsba kerülnek. A nemzetközi zsidó szervezetek szűkös forrásainak kegyelemkenyerén élnek vagy két évig, amíg a sorsuk elrendezésére várnak. Szegényen, betegen, hontalanul, négy gyermekkel a vágyott Európa, a fények városa, Párizs sem az ígéret földje, mint ahogy később majd New York és Brooklyn sem lesz az.

Ügyük intézése talán azért is húzódott két évig, mert Leon hezitált. Valóban Izraelbe menjenek-e a nagymama és a többi rokon után, vagy inkább Amerikába. Négy gyermeke sorsáról kell döntenie, így végül letett Izraelről, féltve őket az állandóan fenyegető háborúktól, merényletektől. Azonban a jóváhagyást a letelepedésről az Egyesült Államokba nem volt könnyű megkapniuk. Beszédes dokumentum azoknak a feljegyzéseknek és jelentéseknek a gyűjteménye, amelyeket az ügyekkel foglalkozó szociális munkás készített róluk. Lagnado a könyvéhez anyagot gyűjtve megtalálta őket, és számos jellemző bekezdést idéz belőlük. Bár mindegyik tárgyilagos és tényszerű, mégis süt belőlük az arrogáns kultúrfőlény, amelyet egy nem túl művelt, racionálisan gondolkodó átlag-amerikai érez egy tradicionális életformát követő, más kultúrájú emberrel szemben. Abban talán igaza van, hogy Leonnak a fizikai állapota és lelki kondíciói miatt nem túl jók az esélyei az Egyesült Államokban, de az már nem vall különösebb empátiára, hogy semmit sem képes felfogni azokból a kulturális és emberi értékeiből, amelyeket megtestesít. Célszerűnek tartaná kettéválasztani a családot: a két idősebb gyermeket, akik már 17-19 évesek, Amerikába küldené, míg a szülőket a két kisebb Izraelbe. Biztos benne, hogy Leon nem talál majd megélhetést az Egyesült Államokban. Később, a letelepedésük után, a sorsukkal akkoriban foglalkozó tisztviselő is hasonlóan gondolkodik. Nem támogatja, hogy Leon segítséget kapjon egy kis bolt megnyitásához. Szilárd meggyőződése, hogy nem fogja tudni visszafizetni még azt a kölcsönt sem, amit a hajójegyekre és az életkezésre kapott. Militáns progresszivitásuk okozza, hogy Leonban csupán a nőket és a gyermekeket rabságban tartó maradi keleti családfőt látják, aki csak rontja a gyermekei esélyeit az új világban. Az író később megtalálta a szülei iratai között a havonta, kéthavonta feladott csekkeket, amelyeken az apja másfél évtizeden át lelkiismeretesen fizette vissza az utazáshoz és az életkezdeshez előlegebe kapott pénzt.

A családnak súlyos kultúrsokkon kellett átesnie az újvilágban, amelyet csak súlyosbított a jómódból a nincstelenségbe hullás. A modern nagyvárosi ember nehezen viseli el az intimszféra hiányát, amely egy hagyományos nagycsaládban nem adatik meg, ők pedig éppen ellenkezőleg, az ebből való kihullást élik meg nehezen. Hirtelen és egyszerre szakad rájuk a pénztelenség, a tehetetlenség, az öregség, a betegség, az idegenség és a magány. De a szűkebb család is hamarosan szétesik. A nagyobb gyerekek önállósodnak, elköltöznek. A fiúk esetében ez nem megrázó, de Suzette, a legidősebb, a leginkább lázadó, modern életre vágyó lány is szingliként hagyja el a családot. Ez pedig a keleti szokások szerint megemészthetetlen szégyen a szülők számára.

A nézőpont szinte észrevétlenül változik a történet előrehaladtával, követve azt a folyamatot, ahogy Loulou felnő, átalakul a szerepe a családban és a viszonya a külső világhoz. Ami nem változik, az a mindenkori egyidejűség érzése az éppen elbeszélte eseményekkel, és az, hogy a főszólam mindvégig az apa világának a megidézése, az ő sorsának a nagy önfegyellemmel viselt tragikuma: kizuhanása a számára otthonos milióból, a deklasszáció, a szóltan küzdelem egy idegen országban a túlélésért. A kairói hófehér öltönyös, sikeres boulevardier Manhattan utcáin nyakkendő árul kopott ruhában, sántikálva, vagy a zsinagógában ül naphosszat az imádságokat olvasva, amelyek legalább a változatlan biztonságát nyújtják számára. Feleségét nem engedi dolgozni, pedig kapna állást egy kiadóban, majd egy könyvtárban, bár az utóbbit később már nem tudja megakadályozni. Loulou betegségét próbálja gyógyíttatni, de csak a zsidó ingyenkórház jut nekik. Nincs se biztosításuk, se pénzük. Megalázkodva könyörög az orvosnak, akit jó emberismerettel kitűnő szakembernek tart, hogy tekintse a lányát a saját betegének annak ellenére, hogy nem tud fizetni a figyelméért. És nem tévedett. New York egyik legkiválóbb szakorvosára talált, aki Loulou betegségét évtizedekig figyelemmel kísérte az apa iránti ellenszenvé és a család pénztelensége ellenére, és aki később több elnöknek is a személyes orvosa lett.

Lagnado könyve mindenekelőtt az apa története, de éppen ez a viszonylagos egyoldalúság a szép benne. Nem ír történelmet, nem ír kultúrtörténetet, nem ír kulturkritikát, nem ír feminista elemzést. Érzelmileg szempontból azonban teljes és hiteles alkot, és ezzel olyan metonímiát hoz létre, amely az egyedi sorsnál egyetemesebb érvényű lesz, hiszen a méltósággal viselt bukás, a hős világának teljes összeomlása százezrek sorsa volt.

Az új világban Leon csak egy élethetetlen, anakronisztikus figura, tele avult gesztusokkal, „politikailag inkorrekt” életfelfogással. És senkinek nincs szeme rá az elbeszélőn kívül, hogy az idejét múlt életformában, a modern világban már inadekvát személyiségben meglássa a szépséget. Akkor is így érzünk, ha mi már nem akarunk úgy élni, ahogy ő élt, ha mi már nem akarjuk követni az ő értékeit, és nem akarjuk azokat a szerepeket betölteni, amelyekkel az ő életük azonos volt.

Leon sorsa olyan, mintha Swann-t vagy Marcelt hirtelen kiragadnánk a prousti világából, és sántán, öregén Brooklynba száműznénk hangos olasz és askenázi szomszédok közé, ahol még a régi barátok is haszonelvű kispolgárokka változtak. A vég pedig a magányos haldoklás egy futurisztikus és személytelen egészséggyár futószalagján, és mi csak nézzük őt Loulou-val tehetetlenül.

Pamuk *Isztambulja* és a hüzün jár a fejemben. Ő sem a szultánokat, a janicsárokat és a rabszolga-piacot vágyott visszahozni, csupán átélte, hogyha egy életforma végleg eltűnik, azzal valami szépség is örökre távozik a világból, még akkor is, ha ez a szépség sok visszatetsző és fájdalmas vonással volt is terhes.